УДК34.06+34.05+340.5:340.115+314.74:061ЄС

Бакала А. А.,
аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню теоретико-методологічних засад дослідження правових основ міграційної політики Європейського Союзу. Звернення до методології зумовлюється прогресивним розвитком науки, вирішенням її актуальних проблем. Така інтенсивність визначається, насамперед, потребами більш глибокого розуміння та всебічного пізнання складних процесів суспільного буття й перспектив його перетворення, що стало тенденцією її сучасного поступового розвитку. Зазначено, що порівняльне правознавство тут виступає саме таким інструментарієм із його цивілізаційним підходом.

Ключові слова: міграційна політика, методологія, метод, глобалізація, цивілізаційний підхід, права і свободи.

Постановка проблеми. У процесі розвитку і трансформації будь-якої держави міграція впливає на суспільне життя і відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічних відносин, що, у свою чергу, впливає і на політичний розвиток конкретної держави, а також різних країн. Міграційні процеси знаходять відображення в міграційній політиці, яка, безумовно, має свої особливості в кожній державі. Досліджуючи явища міграційної політики Європейського Союзу (далі – ЄС), необхідно використовувати комплексний та системний підхід. Очевидно, що XXI століття демонструє нам нові виклики, і в правовій сфері також. Варто відзначити, що теоретико-методологічні засади являють собою основи дослідження, інструмент для пошуку суті самого дослідження.

Теоретичну основу дослідження склали положення, викладені в працях таких учених, як П.М. Рабінович, Ю.М. Оборотов, Х.Н. Бехруз, М.А. Дамірлі, Я. Х. Саїдов, В.В. Дудченко, А.А. Фальковський, В.В. Завальнюк, К.В. Горобець та ін.

Міграційна політика Європейського Союзу – це актуальне питання сьогодення, виклик для правової системи об'єднання і, безперечно, можливість для реформування правової системи самого ЄС.

Метою статті є спроба аналізу методології вивчення правових основ міграційної політики.

Виклад основного матеріалу. Міграційна політика, яка включає питання притулку та імміграції, має на меті ефективне регулювання в'їздів вихідців із третіх країн до держав-членів ЄС, із звертанням уваги на мотив їхнього приїзду [1].

У 2012 році близько 20 млн. осіб, що були резидентами в ЄС, були вихідцями з третіх країн, і загалом складали 4% населення ЄС. Міграційна політика ЄС бере свій початок у складнощах та протиріччях у державах-членах із приводу регулювання процесу міграційної політики. Європейські країни, що мають власну історію та власні традиції, користуються правом вирішувати питання про те, хто може перетинати їх територію і залишатися на певний період. Дебати стосовно позитивного чи негативного впливу імміграції досягають апогею. Для одних держав імміграція – це ключовий інструмент для створення робочих місць, пожвавлення економічної активності тощо. Для інших – дестабілізація, культурні протиріччя, паніка та хаос. На нашу думку, міграційна політика ЄС – це носій цінностей, які можуть дати поштовх для еволюції прав та свобод людини і відкриють нові. Скептики відзначають, що мігранти важко інтегруються, загроза терористичних актів зростає, та, зрештою, сама кількість мігрантів достатньо велика. Незважаючи на це, ми переконані, що міграційну кризу слід сприймати як виклик і можливість для еволюціонування прав людини і громадянина, крім того, міграція – це нові робочі місця, інвестиції та культурне різноманіття.

Отже, для повного та неупередженого дослідження явища міграційної політики ЄС необхідний цілий комплекс методів. Не можна не погодитися з позицією Ю.М. Оборотова, який вважає, що методологія наукового дослідження включає як концептуальний рівень, для якого характерні ідеї, концепти, концепції, концептуальні підходи і методологічні принципи, так і інструментальний, який охоплює різноманітні методи: філософські, загальнотеоретичні, приватно-наукові, спеціальні. Такий підхід дозволяє не лише «…побачити стійкі зв'язки філософії права та юриспруденції», а й вийти на суміжні юриспруденції сфери знання [2].

П.М. Рабінович прокламує відому ідею необхідності дотримуватись методологічної дисципліни. Ця ідея розвивається на тлі твердження, що необхідний дослідницький підхід виступає як безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави [3].

Як відзначає Т.А. Грабович, «…саме такого міждисциплінарного підходу потребують дослідження, присвячені праву ЄС, оскільки його предметом регулювання є складна система соціального буття цього інтеграційного об'єднання, яка зароджувалася з певного ядра економічних, технічних питань, що потребували відповідного правового забезпечення» [4].

Аналізуючи роботи фахівців із права Європейського Союзу, можна окреслити коло проблем та питань, що потребують подальшого вдосконалення. Зокрема, питання правового регулювання міграційної політики ЄС недостатньо вивчене в науковій літературі.

Характеризуючи методологічні засади дослідження правових проблем міграційної політики, варто наголосити на доцільності використання системного підходу до аналізу нормативної бази, а метод об'єктивності дозволить відокремити право від політики, що в даному контексті є першочерговим завданням. Крім того, зазначені методи дозволять відобразити багатовекторність теми і при цьому відтворити взаємозалежність глобальних і локальних проблем, що зумовлює науковий пошук і актуалізацію.

Історичний підхід для вивчення міграційних процесів також може бути корисним. Він здатний показати розвиток європейського міграційного законодавства саме в історичній ретроспек-

тиві як результат дії законів глобалізації, дослідити еволюцію прийняття найважливіших документів, які дозволяють нам вивчити регулювання міграції, від Шенгенських угод до прийняття Нью-Йоркської декларації із захисту біженців та мігрантів.

Динаміка та результат переговорного процесу демонструє велику складність прийняття компромісних рішень щодо регулювання міграційної сфери. Неоднозначне бачення ситуації та міграційні питання не одразу включалися в документацію європейського законодавства. Більш того, у перші роки європейської інтеграції міграційним питанням приділялася мінімальна увага. У 1980-ті рр. вони вирішувалися здебільшого шляхом неформальних міжурядових відносин, у 1990-ті – набули формалізованих форм, і лише після 1999 р. розпочався період розробки і запровадження єдиної для ЄС міграційної політики.

Для того, щоб більш повно розкрити сутність методології вивчення міграційної політики, неможливо залишити осторонь канони герменевтики. Герменевтика – (від грец. hermeneutihos – тлумачення) – мистецтво розуміння, осмислення. Як справедливо відзначає В.В. Дудченко, «…однією із сучасних дисциплін, що проходять процес юридизації і активного включення в методологію правознавства, виступає герменевтика» [5]. Однією із центральних категорій герменевтики є герменевтичне коло – поняття, запропоноване німецьким філософом Х. Гадамером. Сутність його полягає в тому, що для розуміння цілого необхідно зрозуміти окремі його частки, але для розуміння окремих часток вже слід мати уявлення про зміст цілого. Розуміння, як визначає далі Ю.М. Оборотов, «…стосується всіх фундаментальних правових цінностей… Розуміння виявляється універсальним методом пізнання, яке пронизує всю правову сферу».

Безперечно, під час аналізу правового регулювання процесів формування та діяльності органів ЄС, що регламентують сфери міграційної політики, необхідно застосовувати інституціональний та структурно-функціональний методи. Такі інституції, як Європарламент, Європейський Суд, Європейська Комісія, Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу, вимагають ретельного аналізу нормативного регулювання.

Функціональний підхід був від самого початку наріжним каменем усіх євроінтеграційних процесів, і саме в межах функціонального підходу будувалися погляди головних ідеологів такої інтеграції – Ж. Моне та Р. Шумана. Зокрема, це відобразилося в заяві Роберта Шумана 9 травня 1950 р., який, серед іншого, зазначив, що «…Європу неможливо побудувати враз або за певним планом, її будуватимуть поступово, шляхом конкретних досягнень, що закладуть підвалини солідарності де-факто» [6]. Така теза зумовила формування концепції неофункціоналізму як одного з основних засобів аналізу процесів європейської інтеграції, європейських спільних політик та європейського права. Сам собою неофункціоналізм, за висловом одного з його засновників Д. Мітрані, полягає в тому, що «…щоразу природа та значення проблеми визначатимуть відповідну форму інституцій» [7].

Функціоналізм зумовлює звернення до телеологічного підходу в дослідженні інституційних та правових основ міграційної політики ЄС, який потребує аналізу системи трьох категорій: ціль – засіб – результат. При цьому категорії цілі та результату завжди визначають обрання конкретних засобів, а самі цілі базуються на певних інтересах основних акторів міграційної політики ЄС. Такий підхід є особливо важливим, оскільки стосовно міграційного права ЄС мова йде не про формальне закріплення вже усталених звичаїв та правил поведінки в цій сфері, а про створення абсолютно нових правил, які покликані змінити існуючі відносини або створити нові.

Характеризуючи сучасні тенденції у сфері дослідження міграційної політики ЄС, Н.В. Камінська та Г.М. Васильченко справедливо зазначають, що «…у зв'язку із сучасними тенденціями активізації євроінтеграційних процесів, конвергенції та зближення правових систем потребують ґрунтовного вивчення й наукового осмислення сутності міграційної політики, досвіду реалізації спільної міграційної політики ЄС, відповідного зарубіжного досвіду у сфері протидії нелегальній міграції. Варті окремої уваги дослідників угоди про реадмісію, арешти, урізання соціальних благ, обмеження доступу до трудової діяльності біженців та мігрантів і т.п. [8]. У даному контексті окреслюється важливість застосування методу порівняння як одного із центральних у порівняльному правознавстві. Як зазначає А. Х. Саїдов, будь-яке порівняння становить своєрідний комплекс явищ, єдність трьох моментів: 1) логічного прийому пізнання; 2) процесу так званої пізнавальної діяльності; 3) особливого пізнавального результату, знання визначеного змісту й рівня [9]. Саме цей метод дозволяє нам стверджувати, що порівняння є інструментом акультураційних процесів і дослідити, як саме європейське право впливає на національне право держав-членів.

Глобалізаційні процеси, що останнім часом мають місце, викликають нові категорії проблем та виклики, в тому числі в сучасній методології, а новітній етап розвитку науки вимагає принципово нових, еволюційно якісних методологічних розробок.

Про методологічну кризу сучасної правової науки говорить низка відомих правознавців. Так, аналізуючи стан західної правової традиції у зв'язку з культурною багато-полюсністю сучасного світу, Г. Дж. Берман вказує на її кризовий стан системного характеру, пов'язаний, передовсім, із кризою ідей та цінностей, а також кризою філософії та науки права.

У даному випадку необхідно згадати позицію Х.Н. Бехруза, який акцентує увагу на методологічному потенціалі цивілізаційного підходу в порівняльному правознавстві. Зокрема, він зазначає, що «…застосування цивілізаційного підходу дає змогу не лише перейнятися різноманіттям національних правових культур, правових систем та специфікою національно-державних утворень, але й визначити характер та межі їхньої модернізації. Крім цього, роль цивілізаційних критеріїв дуже істотна для науково обґрунтованого прогнозування подальшого розвитку правових систем» [10]. Зокрема, як відзначає М.А. Дамірлі, «…в момент зустрічі різних культурно-правових традицій виникає справжній діалог, і отже, вимагається використання можливостей діалектичної методології. Також не буде повною картина реальності, що вивчається, якщо, досліджуючи еволюцію правових систем, не застосувати поряд із методологічним інструментарієм діалектики і методологічні можливості синергетики та ін.» [11].

Дійсно, мігранти належать до різних типів культур, походять із різних цивілізацій, і неодноразово виникають конфлікти, причому основна причина – в культурній відмінності. С. Хантінгтон у своїй книзі «Зіткнення цивілізацій» бачить XXI сторіччя епохою конфлікту та боротьби між різними цивілізаціями [12]. Цивілізаційний підхід представляє собою дієвий засіб вирішення цих протиріч (що може забезпечити мирний діалог цивілізацій, у тому числі створити всі умови для інтеграції мігрантів у культурний простір Європи), відмови від європоцентризму, виведення на перший рівень толерантності та захисту прав біженців та мігрантів. Важливо також наголосити на необхідності утвердження толерантності в про-

цесі діалогу цивілізацій та культур. Як справедливо відмічає І.В. Галицький, «…толерантність та діалог культур у майбутньому можуть стати одними з фундаментальних підстав для виникнення і розвитку нового типу правового мислення, нової суспільної ідеології та моралі, які поєднують у собі технічний та духовний шляхи еволюції людства».

Окреслюючи значення аксіологічного підходу у сфері дослідження правової аксіології, необхідно звернутися до дослідження А.А. Фальковського. «У методології сучасного філософсько-правового пізнання, − підкреслює А.А. Фальковський, − шляхом використання аксіологічного підходу здійснюється вирішення таких важливих проблем: по-перше, у сфері онтології права – визначення ціннісних основ права, по-друге, у сфері гносеології права – розкриття ціннісних факторів у правовому пізнання, по-третє, визначення ролі цінностей у методології сучасної юриспруденції» [13]. Крім того, автор ставить питання проблематики аксіологічного підходу, стверджуючи, що цей підхід є викликом кризи сучасної методології, і його використання безпосереднім чином діє на механізм осягнення правової реальності. Тезу продовжує К.В. Горобець, який зазначає, що «…утвердження різноманіття ціннісних аспектів права, їх вираження в нормативній формі, як і пошуки шляхів осмислення аксіологічної природи всієї правової сфери, – одне з пріоритетних завдань філософсько-правової і загальнотеоретичної юридичної думки. Рух цінностей крізь правову сферу, їх відображення в правових текстах і символах, діяльності держави і її органів – показник культурної інтеграції права, його єднання з моральною, релігійною, політичною та економічною системами суспільства. З одного боку, право фіксує цінності, відображає їх у статиці шляхом формалізації та закріплення в правових нормах. З іншого боку, динаміка цінностей, відображена в їх філіації, інституціоналізації, − це ключовий аспект їх буття, який визначає зміст і загальну культурну наповненість правового життя будь-якого суспільства» [14].

Контент-аналіз повинен застосовуватись під час дослідження джерельної бази, а саме нормативно-правових актів, договорів, директив та інших документів, що регулюють сферу міграції, імміграції та міграційної політики ЄС. За допомогою контент-аналізу не лише розкривається зміст цих документів, а й визначається їх логіка, однозначність трактування, що в кінцевому результаті характеризує нормативну базу та правову практику ЄС.

Фактор-аналіз дозволяє узагальнити факти практичної реалізації міграційно-правової політики в країнах членах. Це дозволяє визначити особливості функціонування єдиних механізмів в окремих державах ЄС і підтверджує тезу про те, що норми ЄС спираються на правову культуру та правову традицію.

Безумовним є використання антропологічного підходу. Як справедливо зазначає В.В. Завальнюк, «…юридична антропологія здатна примирити такі протилежні концепти, як універсалізм прав людини та цивілізаційний підхід до права і держави. Розмаїття на правовій карті світу, створене та підтримуване антропологічним правовим плюралізмом, навіть в умовах глобалізації не буде уніфіковано. Універсалізація прав людини буде надалі поєднуватися з процесами диференціації та регіоналізації в їх захисті, що наочно свідчить про реалізацію головної ідеї антропологізації права –різноманіття в єдності» [15].

Висновки. Таким чином, аналіз конкретних теоретико-методологічних засад, що застосовуються під час дослідження нормативної бази міграційної політики ЄС, дозволяє зробити висновки, що їх використання створює цілісне та комплексне бачення перспективної правової моделі вирішення питань міграційної політики, а також механізмів її практичного впровадження. При цьому необхідно також наголосити, що методологічне дослідження має бути діалектичним та інтелектуально об'єктивним. Крім цього, оперування методологічною моделлю має прикладне значення. Міграційна політика – це крок до еволюції прав людини та можливість для збагачення культурних цінностей всередині ЄС. Більш того, міграція та імміграція сприяють акультураційним процесам, а міжкультурний діалог полегшує універсальний дискурс без підриву культурної різноманітності.

Література:

1. Balleix C. La politique migratoire de l'Union européenne. – La documentation Française, 2013. – 296 p.
2. Оборотов Ю.М. Рівні та сфери методології юриспруденції / Ю.М. Оборотов // Креативність загальнотеоретичної юриспруденції. – Одеса : Фенікс, 2015. – Підрозділ 1.6. – С. 74–86.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – Київ : Атіка. – 2001. −176 с.
4. Грабович Т.А. Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС : автореф. дис. …канд. юрид. наук ; спец. : 12.00.11 – Міжнародне право / Т.А. Грабович. – Одеса, 2016. – 24 с.
5. Оборотов Ю.М. Рівні та сфери методології юриспруденції / Ю.М. Оборотов // Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. – Одеса : Фенікс, 2015. – Підрозділ 1.5. – С. 58–74.
6. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Ніколас Мусис. – Київ : К.І.С, 2005. – 466 с.
7. Копійка В.В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. –448 с.
8. Камінська Н. Теоретико-правові проблеми міграційної політики в умовах глобалізації та євроінтеграції / Н. Камінська, Г. Васильченко // Публічне право. – 2016. – № 2(22). – С. 41–45.
9. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение: Краткий учебный курс / А.Х. Саидов. – М. : Норма, 2006.
10. Бехруз Х. Основы цивилизационного подхода в сравнительном правоведении. / Х. Бехруз. – О. : Феникс, 2007. – 60 с.
11. Дамирли М.А. Сравнительное правоведение: актуальные проблемы эпистемологической саморефлексии (некоторые критико-полемические размышления) / М.А. Дамирли // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2006. − № 2.
12. Хантингтон С. Столкновение цивлизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М., 2003.
13. Фальковський А.О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. … канд. юрид. наук; спец. : 12.00.12 – Філософія права / А.О. Фальковський. – Одеса, 2011. −20 с.
14. Горобец К.В. Аксиосфера права, философский и юридический дискурс / К.В. Горобец. – О. : Феникс, 2013. – 215 с.
15. Завальнюк В.В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох / В.В. Завальнюк. – О. : Юридична література, 2012. – 206 с.

Бакала А. А. Теоретико-методологические основы исследования правовых основ миграционной политики Европейского Союза

Аннотация. Статья посвящена изучению теоретико-методологических основ исследования правовых основ миграционной политики Европейского Союза. Обращение к методологии обусловлено прогрессивным развитием науки, разрешением ее актуальных проблем. Такая интенсивность, в первую очередь, определяется потребностями более глубокого понимания и всестороннего познания сложных процессов общественного бытия, которые стали тенденцией ее современного постепенного развития. Отмечено, что сравнительное правоведение тут выступает именно таким инструментом с его цивилизационным подходом.

Ключевые слова: миграционная политика, методология, метод, глобализация, цивилизационный подход, права и свободы.

Bakala A. Theoretical and methodological grounds of research of legal bases of migration policy of the European Union

Summary. The article is dedicated to the study of theoretical and methodological principles of research legal foundations of migration policy of the European Union. Appeal to the methodology is conditioned by progressive development of science, solving its actual problems. This intensity is determined primarily by needs of better understanding and comprehensive knowledge of the complex processes of social life and the prospects for its transformation which has become a gradual trend of its modern development. It is noted that comparative jurisprudence here is just such instruments with its civilizational approach.

Key words: migration policy, methodology, method, globalization, civilization approach, rights and freedoms.